Icke officiella afdelningen.

Det tyska brefvets historie.

(Forts.)

Det andra, år 1891 utkomna bandet af Steinhausens verk begynner med en skarp gisslan ef den tyska andan i början af det 17:de århundradet, hvars hufvudkaraktärsdrag var osjelfständighet och ringaktning af den egna inre kraften. Ur denna osjelfständighet uppstår politiskt beroende, aplikt efterhärmande uti sociala och literära förhållanden, servilitet och kryperi. Det genom handelns tillbakagående och sedan genom kriget försvagade borgarståndet, som förut afgjordt varit den bestämmande kulturfaktorn, trädde tillbaka, och i dess ställe framträdde de högre stånden, framför alt hofvet och adeln, med deras yppighet och lyx, i förgrunden. Det som gjordes och talades vid furstarnes och adelns otaliga hof, gälde som ideal för hela nationen. Monsieur Alamode, ett alster af det trettioåriga kriget, denna modernt klädda typ för den dåvarande tiden, som slog omkring sig med främmande rotvälska, var tillika en representant för slöseriet och yppigheten, som trots armodet herrskade i Tyskland.

Det är klart, att denna omsvängning af det yttre lefnadssättet och nationens hela tänkesätt och känslor, måste inverka på det tyska brefvets utveckling, då detta ju i sjelfva verket är en trogen bild af ett folks andliga ståndpunkt. De tyska brefven från denna tillkonstlade tidsålder erbjuda ingen glädjande anblick.

Språket uti dem är antingen als icke tyska eller också alt igenom uppfyldt med främmande ord, sjelfva tonen utvisar icke mera folklig hurtighet och naiv humor, utan är konstgjord och öfverflödar af sirliga fraser. Af sättet för brefskrifningen märker man bäst språkets förvandling, framför alt finner man en stark förkärlek för alt utländskt. Isynnet gjorde sig samtidigt med Frankrikes växande politiska makt det franska språkets inflytande gällande. Frankrike hade äfven blifvit den andligt ledande makten och för hela den fina, bildade verlden, var Frankrike idealet. Frankrike var det förlofvade landet och Paris en liten verld, som man måste känna för att kunna deltaga i en konversation. Bru-

ket att låta ynglingar genom resor inhemta kunskaper kom på modet. De flesta af dessa unga herrar hemförde ingenting annat än en ful ton, dåliga vanor och några franska glosor. Fullkomligt träffande äro Laurenbergs verser:

Till Paris och andra främmande städer,
Reser mången endast för att kunna skryta —
Också jag har varit i Frankrike tre, fyra år,

och under dylika förhållanden bör det icke förundra någon, då mot slutet af denna period, den 27 Oktober 1730, Kulmus skrifver till Gottsched, sedermera hennes gemål: „Mina läromästare hafva försäkrat mig, att det icke finnes någonting simplare än tyska bref, alla väluppfostrade människor skrifva på franska.

För öfrigt var denna riktning af utvecklingen icke utan vidare olycka, då det främmande språket som var enkelt och naturligt, rörligt och graziöst, klart och bestämdt, utöfvade ett helsosamt inflytande på den tyska andens utbildning. Den omständigheten, att man åtminstone lärde sig skrifva *goda* franska bref i Tyskland, var äfven för det tyska brefvet ej utan välgörande följder, ehuru dessa först långt senare skulle visa sig. Fördelaktigt för det tyska brefvets utveckling var inträngandet af det franska språket just uti detta afseende. Omkring år 1700 var ett fullständigt tyskt-franskt brefspråk i Tyskland allmänt brukligt. Helt och hållet tyska bref fans det öfverhufvud icke mer. Hela denna företeelse kan äfven förklaras deraf, att de högre sällskapskretsarnes egentliga brefspråk var franskan. Den som skref på tyska — och detta måste ju dock den stora massan af brefskrifvare göra — tog åtminstone det franska brefvet till sin förebild. Åtminstone skref man adressen, öfverskriften och afslutningsfraserna på franska, och använde också i texten tallösa främmande ord: „Jag ber Er ej taga illa upp, att Edert obligeanta från 24 efter trinitatis, blef den 6 huius så sent besvaradt och att den öfver min reconvalescens betygade fröjd jemte vidfogade välmenta önskningar till vidare prosperité icke blifvit med reciproque höflighet återgäldade“. Så lyder till exempel en godtyckligt tagen sats ur ett bref från den tiden. Jemte franskan och latinet utöfvade äfven det italienska, spanska och holländska språken ett, om också ringare, inflytande på det tyska brefvet.

Det fattades visserligen icke röster, som höjdes emot denna språkförbistring, men deras bemödanden förblefvo utan något praktiskt resultat.

Embetsspråket, som redan tidigare icke hade någonting gemensamt med det lefvande språket, kunde sjelffallet icke bli bättre under denna period. Tvärtom blefvo de gamla oskönheterna under tidens lopp ännu mera påfallande, hvilket är så mycket märkvärdigare som kanslispråket gälde som mönster för brefspråket, och en riddare af pennan här och der kunde brösta sig mer än nödigt äfven uti rent privata skrifvelser med kansliskönheter.

Ännu år 1728 kunde Lünigs „angenäma rådgifvare för välstiliseradt skrif-

sätt“ utkomma. Den innehöll högtravande kanslialster, och efter den skulle man lära sig att genom det „bland denna verldens höge brukliga skrifsättet“ blifva delaktig af den nyaste tyska *Cantzley— Styli*.

Denna nymodiga smakriktning förvandlade icke blott orden och språket i de tyska brefven, utan hela deras ton, anda och karaktär förändrades i grund. Detta nya sätt var den såkallade komplimentskonsten, hvaruti otroliga saker kunde presteras. Iakttagandet af former urartade till en dåraktig öfverdrift af rang-, titel- och ceremonifrågor, hvilkas grunddrag voro kryperi och lågt smicker. Etikettens besynnerligheter, de ceremoniela krumbugterna och ytterligheterna gjorde sig naturligtvis mest gällande uti det skriftliga umgänget. Hufvudtillhållen för dessa saker voro nämligen hofkanslierna. Man skilde noga, om det i de skilda fallen skulle heta särdeles käre, eller synnerligt käre, om det skulle vara nådig eller nådigaste helsning eller välvillig helsning och välvilja, herrarne och Eder, eller Eder allena. I synnerhet vinnlade man sig om, att tilldela adressaten den honom tillkommande titeln. Härvid var det skilnad, om man skref till en medicinedoktor eller en jurisdoktor, en rättskanslist som „studerat något“ eller en som als icke studerat. „Ädle, ärevördige, förnuftige, hög- och välvise, särdeles nådige, högtärrade herr kusin, höge gynnare och mäktige välgörare . . . .“ skrifver Martin Siegfrid Pfintzing till sin fosterfader Lukas Friedrich Behaim, och ber sedan på förhand om ursäkt för att han fördristat sig att „besvära Eder härrlighet med föreliggande. „På samma sätt låter omkring 1700 inledningen till nästan hvarje bref.

Det väsentligaste draget hos den tidens tyska höflighet är den egna personens fullkomliga tillbakaträdande och den gränslösa utmärkelsen af den andra. Artigheten var dock endast skenbar, ytlig, en mask; derföre denna oformliga öfverdrift; emot den lägre stående gjorde man deremot utaf öfvermodigt förakt ingen förställning.

Det nya språket förändrade vidare brefvets gamla former, såsom förfrågan om befinnandet eller helsningarne i slutet. Man ber nu om tillåtelse att göra sin komplimang, man kysser handen; den gamla husfrun förvandlas till fru gemål; alla manliga slägtingar, om hvilka man talar i brefvet, betecknas som monsieur eller herr (herr sonen, herr magistern o. s. v.). Sålunda har umgängesspråket under 100 år undergått en fullständig förändring. Särskildt emot utgången af det 17:de århundradet beflitar sig det nya språket om artighet.

Det skulle hafva varit sorgligt beställdt med det tyska folkets framtid, ifall denna maktlöshet, dessa onaturliga och låga åsigter verkligen hade besjälat alla nationens medlemmar. Men det fans en, om också liten minoritet af det tyska folket, som bevarade en grund af duktighet äfven under denna tid. Enstaka iakttagare misskände icke heller då deras öfverlägsenhet. Författaren till en brefställare, Gebhard Overheid, en enkel skriftskolelärare yttrar sig derom på ett ganska träffande sätt: „Och om man äfven förmenar, att verlden för närva-

rande med sin klokhet och sina anspråk på höflighet kommit ganska långt och mycket förbättrat den gamla enfalden, så kan det dock icke förnekas, att den gamla enfalden och uppriktiga hjerteutgjutelser inför Gud och förnuftiga menniskor behålla företrädet, samt att den nu brukliga komplimenteringskonsten inger föga förtroende och har ringa kraft".

Till dessa anhängare af „den gamla enfalden" hör nu det stora flertalet af kvinliga och en mycket liten del manliga brefskrifvare. Denna ringa del finner man dock endast i den förra hälften af århundradet: senare hemfalla nästan samtliga män åt komplimenteringskonsten. Fruntimren deremot hade räddat den sanna naturligheten genom hela det 17:de århundradet. Visserligen voro språket och stilen uti deras bref otympliga, men de buro en prägel af sanning och naturlighet.

Angående de brukliga formerna och brefvens yttre utseende är att anmärka att dessa emot slutet af det 17:de århundradet alt mera erhålla utseendet af våra dagars bref. Medan det under det 16:de århundradet ännu vid början af hvarje bref stod en helsning eller underdånighetsförsäkran, nöjde man sig icke sällan — och sedan omkring år 1670 aldeles regelbundet — med det enkla tilltalet, som efter franskt mönster sattes särskildt öfver brefvet. Mycket brukligt var dervid det franska tilltalsordet Monsieur. Furstar hedrade sina förtrogna för det mesta med ett kort „Käre Schwerin" eller „Käre Blumenthal", och i den allra förtroligaste korrespondensen bortlemnade man — ehuru visserligen sällan — alla formaliteter öfverhufvud. De andlige använde som tilltalsord „broder" eller gentemot äldre och mera ansedda personer „fader". Deremot bibehölls i kanslistilen, uti furstars, herrars och städers officiella bref det gamla, långa tilltalssättet. I pietisternas bref nöjde man sig icke ens med dessa anförda former, utan utgjöt man sig i omständliga fromma talesätt efter mystikernas bruk. „Vår hulde Jesu omätliga, oändliga barmhertighet uppfylle våra hjertan med medlidande, så att vi ej må tröttna att göra godt", — så lyder öfverskriften å ett bref från fröken von Wurm till Francke.

Brefvens emottagare tilltalas aldrig direkte, utan alltid medelst „herrn", „herr fader", „min högtärade herre" eller „fru tant". Med främmande korresponderade man endast genom „herr", ofta använde man „densamme" eller „han", det sista emot lägre personer. Det tidigare brukliga „Ers" upphör nästan aldeles. Furstar tilltala dock på detta sätt sina förtrogna. „Du" inskränker sig nästan uteslutande till familjen; emellan älskande förekommer „du" i regeln icke, utan ersättes af „min engel" och dylikt.

För öfrigt duas det lägre folket af de högre stående. Furstar dua ofta sina hofbetjente och rådsmedlemmar; äfven kallar kejsaren för det mesta sina undersåtar „Du".

Emot slutet af århundradet börjar dock en förändring att göra sig märkbar, i det man tilltalar brefvets emottagare i tredje person pluralis. Den i tyska brefven brukliga försäkran om tjenstfärdighet förbands numera efter franskt sätt med underskriften t. ex. „Under alla dessa

händelser är det min största tröst att han ännu tillåter mig att förblifva hans ovärdige, men uppriktige tjenare N. N.“

Före slutformeln eller förbundna med densamma stå i privatbref regelmässigt helsningar till emottagaren och hans egna äfven till andra och från andra. „Underdåniga och vänskapsfulla“ blifva senare „hjertliga“ eller „tillgifna och artiga“ helsningar. Helsningen företrädes ofta af den artiga handkyssen, alt efter franskt mönster. Deremot var det ännu icke brukligt, ej ens emellan älskande att sända kyssar.

Efter slutformeln följde, liksom förut, datum, såframt man icke, hvilket ofta förekom, utsatte det vid vid brefvets början. Enligt sträng etikett och uti officiel korrespondens fan man detta senare sätt för datumbeteckning icke riktigt.

Tilläggen till namnet i underskriften visa oss den tidens servila höflighet. Man skrifver icke mera som förut „tjenstvillig“, utan man kallar sig för „mer än villig“, „under tjenstvillig“, „underdånigast tjenstfärdig och alltid beredvillig“ eller åtminstone „underdånigaste“. Senare föredrar man att teckna „tillgifne“, „ödmjuke tjenare“ eller „lydigaste ödmjuke tjenare“. Ännu hellre kallar man sig „slaf“, „lydige dräng“.

Ofta förstärker man ännu sin försäkran om tillgifvenhet genom att tillägga „evigt, så länge jag lefver, för hela lifvet, ända in i döden“ eller ock vill man „lefva och dö som dess oförändrade vän och tjenare“. År 1696 skrifver en student till teologen Johann Friedrich Mayer: „Jag framhärdar till lifvets slut, Ers högvördighet, helige Guds man! Eder mest underdånige, lydigaste tjenare“.

Brefpappret skiljer sig från det tidigare begagnade genom sin större finhet, och man ber om ursäkt, när man användt ett dåligt papper.

I början af det 17:de århundradet var folio det brukliga formatet för brefpapper. Vid detta århundradets slut deremot gälde bref i kvartformat som regel. Då och då förekom redan — isynnerhet vid biljetter — oktavformat, liknande de moderna små brefpappren, men det var i allmänhet mera respektfullt att använda större format.

Brefvens hopvikning försiggick på det gamla sättet. Oficiella skrifvelser vekos enkelt ihop. „Spadern“ uppställer utförliga regler derför. „Hofmän och fruntimmer lära sig utaf servietbrytarene dagligen nya arter af sammanvikning, hvarvid brefvet oftast föreställer än en ros än ett hjerta än en fogel eller något annat föremål“.

Det sammanlagda brefvet ombands äfven på denna tid med ett snöre; vanligen drogs detta genom brefvet, som för detta ändamål var genomborradt. Kärleksbref voro omvirade med „smala band och brokigt silke“. Som förseglingsmedel tjenade delvis ännu under det 17:de århundradet vax i olika färger. Förnäma personer begagnade rödt vax; de ringare gult. Småningom uppstod dock bruket af sigillack. Sigillets art var efter den tidens bruk noga föreskrifvet. Alla, äfven „sämre folk“, hade sitt sigill.

I adressen eller „öfverskriften“ måste man bifoga namnet samtliga tittlar och

hedersord, hvilka måste motsvara tilltalet i sjelfva brefvet. Härigenom blef adressen alltid mycket vidlyftig.

Bestämmelseortens namn utsattes i början af århundradet ännu alltid på venstra, senare på den högra sidan. På den venstra sidan stå anmärkningar om befordringens hastighet: *cito* eller oftare *citissimo;* om portot är betaladt eller ej, alltså i regeln *franco* eller *franco partout* ända till stället. Anmärkningar, såsom „*Per Amicum*“, „genom en herre och vän, hvilken Gud må beskydda“, angifva sättet för befordringen.

Under det 18:de århundradet, brefvens århundrade, som Steinhausen kallar det, börja menniskorna småningom att besinna sig och återfinna naturligheten. Man börjar lägge mera värde på sjelfva innehållet i stället för att man förut endast fäste sig vid de yttre formerna. Det hycklande och onaturliga jägtandet gifver vika för en alvarlig, sträfvan efter sanning och natur, hvarigenom de moraliska känslorna också mera framträda. Man fan plötsligt det rena tyska språket, som tyckts vara dödadt under det främmande trycket, åter skönt, och sökte att utbilda det genom sig sjelft. Naturlighet var det, som öfveralt eftersträfvades, naturlig alla ädla själars stridsrop.

Denna nya riktning gjorde sig, likasom alla förändringar uti folklynnet, äfven gällande i den tidens bref. Ett nytt, bildadt och naturligt språk blef herrskande i dem. Uti det 18:de århundradets andra fjerdedel utmärka sig särskildt jungfru Kulmus, senare Gottsheds gemåls, bref framför alla andra; man finneruti dem naturlighet, förbunden med en fullkomlig, ofta graziös stilfärdighet, dertill ett ovanligt rent och korrekt språk. Men äfven i det hela märkes en synbar förbättring af det tyska brefvet, och omkring medlet af århundradet uppträdde en man, nämligen Gellert, hvilken äfven teoretiskt förfäktar det nya sättet att skrifva bref. Redan år 1741 hade Gellert skrifvit sina „Tankar om ett godt tyskt bref“, hvilka han lät föregås af en „praktisk afhandling om den goda smaken vid brefskrifning“. I denna afhandling framträder öfveralt tydligt sträfvan efter naturlighet. Uppställandet af denna princip hade det till följd, att Gellert var tvungen att egna hufvuddelen af sitt arbete åt bekämpandet af de omtyckta brefförskrifterna. Jemte Gellert måste man omnämna som det tyska brefvets reformator Rabener, hvilken är den egentlige upphofsmannen till det Gellertska skrifsättet. Rabener skrifver lifligt, åskådligt och underhållande; han skildrar bra och pratar behagligt. För öfrigt betecknar han sjelf innehållet i sina bref som „ett vänskapligt lappri“; de utgöras också ofta af ett enda fortsatt skämt. Flertalet af den bildade publiken skrifver på den tiden, såvida brefvexlingen föres på tyska, på samma sätt som Gellert och Rabener. Språket är rent och flytande, man undviker öfverdrifter, man försöker att skrifva lätt, ofta gladt, men lemnar dock aldrig en viss vidlyftighet och utförlighet. Man ville också skrifva möjligast väl och förlorade derigenom ofta den sanna naturligheten; bakom den korrekta och glatta formen dolde sig icke sällan fruktan för kritik och det värdiga

och passande föredrogs framför det sanna och naturliga. Härigenom förföllo många af dessa brefskrifvare i en tillgjord ton. Visserligen kan man upptäcka redan i det Gellertska tidehvarfvet ansatser till de senare känslofulla brefven, men först några decennier senare är det, som det mäktigare känslolifvet förskaffar sig omedelbart uttryck. Exempelvis förstår Klopstock, hvars bref annars äro lika alla andra, att skrifva med varmare uttryck. I ett bref till Schlegel från år 1748 heter det: „Er redlige fader är död. Gråt, min käraste vän, gråt alltid, såsom jag gråter vid midnatt. Att trösta Eder vore för mig altför våldsam vänskap o. s. v.“

I motsats till de affekterade brefskrifvarene stå de, som föredrogo en nykter och lättfattlig redogörelse framför konstlade och öfverdrifna känslouttryck. Deras representant är Lessing. Redan långt för än den Gellertska afhandlingen utkommit, skref han en gång till sin syster: „skrif såsom du talar, så skrifver du väl“. Fiende till alt öfverflödigt och alla öfverdrifter skrifver han i en klar, enkel och rättfram stil. Till de skönaste blommorna af det tyska brefvets utveckling höra på denna tid fruntimmersbrefven, emedan deras författarinnor förstått att bevara det behag, som åtföljer den omedelbara naturligheten, hvilken nu, då den i allmänhet döljes antingen af oskicklighet eller bristande bildning, fullt framträder.

Det är i allmänhet en rätt glädjande utveckling, som under denna korta tid försiggått hos det tyska brefvet. De inflytelserika skriftställarena i Sachsen hade blifvit förebilder för hela Tyskland. Tack vare dem hade man fått rena, klara och naturliga bref. Ännu på fyratiotalet kunde många gånger få läsa bref, som bevarat det konventionela tysk-franska artighetsspråket, i hvilka man bad om *excuse*, och ständigt talade man om *estime*. Numera hafva de försvunnit, och om också det konventionela, höfliga brefvet — ehuru sällan — ännu förekommer, så är språket deri åtminstone rent. Sjelfva kanslistilen hade vunnit något i klarhet och enkelhet. Isynnerhet hos det sachsiska och senare äfven det preussiska hofkansliet förmärkte man en bättring i detta afseende.

Anmärkningsvärdt är, att det ännu i det 18:de århundradet skrefs många franska bref. De förnämas språk var också franska, och den som skref till förnäma personer, måste betjena sig af detta språk. Dertill kom, att många personer ur medelklassen rättade sig efter de förnämas exempel, isynnerhet föredrogo damer den franska korrespondensen framför den tyska; åtminstone måste adressen vara affattad på franska. Omkring år 1750 och senare äro adresserna på de allraflesta bref skrifna på franska. Tillochmed ännu i början af det 19:de århundradet uppträda brefförskrifterna ifrigt emot denna osed, som försvinner först i medlet af detta århundrade.

Ett ringare inflytande än det franska hade det latinska språket på det tyska brefvets utveckling under det förra århundradet. De lärdes latinska korrespondens äfvensom lärjungars och studenters vältaliga epistlar på detta språk blefvo betydligt sällsyntare.

Ej utan betydelse för det tyska bref-

vet är det, som man brukar kalla *die Sturm- und Drangperiode.* Detta tidskifte återspeglas noga uti den tidens bref. Likasom man i literaturen plötsligt anslog en helt annan ton, så upptäckte man äfven det hittilsvarande språkets brister. Man märkte det konstlade och styfva, det färglösa och fadda, det vidlyftiga och tråkiga deruti. „Natur, den ursprungliga, oförfalskade naturen!“ var lösen nu. Man får se början till denna nya ton uti Schubarts bref. Till sin fader skrifver han ännu på det gamla sättet, men för sina vänner uppenbarar han sig annorlunda. „Min ställning är alt fortfarande densamma — mödosam, full med arbete, full med oro, full med försakelser, gräl och elände. Om jag reflekterade häröfver, så kunde jag förtvifla„ så att jag tänker ej derpå, utan bjuder med bestialisk dumhet pannan åt ödet för att blifva slagen. Jag tvåbenta, olyckliga, eländiga kreatur! — Jag önskar mig ofta till Rousseaus skogar.“ Men här är stilen ännu för mycket vårdad, den äkta *Sturm- und Drang-* stilen ignorerar hvarje form.

Äfven på brefvens yttre igenkände man den nya tidsandan. Någon brefetikett existerade öfverhufvud icke för det nya släktet. Goethes ungdomsbref bestå ofta utaf enskilda blad, stundom stora, stundom små, ibland af fint, ibland af groft papper, precis huru det föll sig för honom. Datum och tilltal voro ofta aldeles borta och af den brukliga slutformeln kvarlemnades högst ett Ade! eller lef väl.

I öfverensstämmelse härmed blef grundsatsen: „Skrif, såsom du talar“, drifven till yttersta. Man skrifver icke att man har skrattat, utan man skrattar i brefvet. „Ha! Ha! Ha!“, begynner ett af Goethes bref, „lilla syster, du är ärkebefängdt fjollig!“ och han slutar: „Men — Ha! Ha! Jag kan verkligen icke mera för skratt. Ha! Ha!“.

Det, som dock mest förändrade brefvets ton och språk, var känslolifvets framträdande; karaktäristiska härför äro de många utrops- och frågetecknen. I och med detta känslornas uppvaknande börjar man också få en öppnare blick för skönheterna i naturen och gifva uttryck deråt i brefven, för hvilket man förut ej hade ett ord. Mycken känsla för naturen finner man uti Karschins bref. Hon skrifver till Glein „jag promenerade igår sent ibland rosorna i trädgården; milda, svala flägtar susade omkring mig, och jag tyckte mig dervid höra Edra tankar . . .“ Öfveralt visar sig det växande sinnet för naturen. Den, som skrifver ett bref om en vacker vårmorgon, börjar det ungefär såhär: „Hvilken allra älskligaste vårmorgon!“ och den som skrifver om aftonen utropar liksom Faust: „O måne! huru ömt du blickar i min själ“ o. s. v. Det verkade djupare och mera lefvande. — Men på sextiotalet gjorde sig ett särskildt drag uti naturs-svärmeriet gällande: månskenet spelar dervid en stor roll, natten öfverhufvud, det hemska och mörka deruti, man blir vemodsfull och dyster; man är öfvermätt på lifvet och vill dö. Det är den tidsåldern, då tårarne rinna; man gråter af glädje, rörelse och hänförelse, men man gråter ännu mer af sorg och svårmod. Det är under denna stämning som Goethe

skref sin Werther, hvars innehåll enligt hans egna ord då låg i luften. Och under alt detta föreföll man sig sjelf stor och skön, man njöt af denna känsla och var öfvertygad om det egna jagets storhet äfven midt under den svåraste och bittraste sinnesstämningen.

Äfven denna tid hade stor förtjenst uti det tyska brefvets utveckling. De omåttliga öfverdrifterna och onaturligheterna upphörde småningom, men fördelen af att hvarje individualitet kunde fritt utveckla sig blef stående. Brefvet var icke mera något utfyldt formulär med traditionela vändningar, utan det var verkligen en afbild utaf själen.

Härmed har sålunda det tyska brefvet kommit till den högsta utvecklingen; man har uppnått höjden, man formar språket, huru man behagar, äfven står man höjd öfver det förgångna. I allmänhet är dock frumtimren, som i brefskrifning visa en utomordentlig naturlig talang. Fritt och ledigt förstå de att skrifva, och icke hos få är språket i deras bref konstnärligt skönt och fulländadt.

Brefskrifningsvurmen, som hade uppstått i början af det 18:de århundradet, utvecklade sig med en fruktansvärd hastighet till en passion, om hvilken man i våra dagar svårligen kan göra sig en föreställning. En oemotståndlig åtrå att meddela sig, att komma i andlig beröring med en menniska, sak samma hvilken, beherskade hvarochen på den tiden. Sålunda känner Lichtenberg „utom nöjet att erhålla bref ifrån goda vänner, nästan ingenting bättre än att på lediga stunder åter skrifva till dem“. Caroline Bohmer, Schelels senare hustru, talar en gång om ett anfall utaf skrifmani, hvarunder hon expedierar bref i dussintal“. Timtals, och hela dagar satt man dervid. Man är glad när man erhåller „en packe bref“, och man beklagar sig, när brefven komma så „sällan och så tunna“. Alla människor känna ett behof af att skrifva utförligt och långt, man hör talas om „trearksbref“, om „dubbla och tredubbla“, om „famnslånga“ och „kolossala bref“. Gellert skref en gång så länge på ett bref, att han, såsom han sjelf sade, derunder hade kunnat genomstudera ett kollegium. Klopstock låter ett bref ligga en längre tid, ty det var honom „aldrig nog tjockt“. Det hände att man en hel vecka höll på att skrifva ett bref. En liflig brefvexling var för den tiden ett lifsvilkor, och man tycktes icke veta af någon större lycksalighet än vänskaplig korrespondens. Men brefvet var icke allenast ett uppehållande och förmedlande element emellan gamla vänner, utan det skapade också nya vänskapsband. Det är icke sällsynt att „brefvänner“ als icke känna hvarandra till utseendet: Gellert och Lucius kände icke hvarandra, och Goethe och Auguste Stolberg, som vexlade sådana glödande bref, hafva aldrig sett hvarandra.

Isynnerhet var det fruntimmer, som på denna tid förde en utomordentligt liflig korrespondens.

Till den tidens egendomligheter hör äfven det, att man prisade andras bref. Icke allenast dem man sjelf erhöll, utan hvarje bref, som man råkade få se blef granskadt och — beundradt. I allmänhet hyste man ett långt gående intresse för andras bref. Då Gellert var på be-

sök hos grefvinnan Vitzthum, läste han för husets damer de vackra bref Lucius skref till honom. Goethe berättar uti „Dichtung und Wahrheit“, huruledes man samlade ihop sin förtroliga korrespondens, isynnerhet med betydande personer, och uppläste den vid vänskapliga sammankomster. Gellert sänder åt fröken von Schönfeld som lektyr bref, hvilka han erhållit af fru von Zetwitz, de tre brefven från en moder i Zschopan, äfven sådana från den unge herr von Haeseler och från Lucius. Han skrifver en gång: „För att, då jag sjelf icke kommer till Welkau, dock i någon mån kunna roa Er, så sänder jag Eder, goda fröken, några bref, såsom jag har dem framför mig, gamla och nya, goda och dåliga, från herrar och frumtimmer.

Vid berömda personers bref är det sjelfva personen som isynnerhet är föremål för intresse. „Jag skall försöka inlägga ett godt ord hos fru Aja“ (Goethes moder), skrifver hertiginnan Amalia till Merck, „så att hon måtte meddela Eder det hufvudsakligaste innehållet af de bref, som hennes son skrifver ifrån Rom“.

Det är bekant, huru man slogs om Gellerts bref, eller åtminstone afskrifter af dem, och ännu år 1815 gingo en kanoniers vid den engelsk-tyska legionen, Friedrich Jahns, fälttågsbref ur hand i hand i Göttingen. Spekulativa bokhandlare och boktryckare kommo tillochmed på den idén att genom tryck mångfaldiga sådana brefafskrifter. „Jag förmodar“, skrifver Klopstock till Ebert, „att Ni sett Youngs bref till mig, eftersom Ni skrifver derom. Ty jag vet att en afskrift efter Lüneburg utkommit i bokhandeln“. När man särskildt ville prisa ett bref, så kallade man det „Ända till tryck skönt“.

På brefvens uppsättande hade det allmänna intresse, hvarmed den enskildes korrespondens följdes, så tillvida ett icke ringa inflytande, som man för den skull kom att egna en särskild omsorg och flitigt studium åt sjelfva brefskrifvandet. En allmän sträfvan att skrifva goda bref var rådande. Mycket ofta är man missnöjd med sina bref. Bürger finner engång sitt bref vara „hjertans platt“ och Baggesen utropar i slutet af ett bref: „Hvilket jämmerligt fuskverk! jag skäms nu när jag läser genom det“. En sådan kritik var dock i de flesta fall icke uppriktig, tvärtom betydde den vanligen ett anspråklöst afböjande af berömmet.

Ur författarens observationer om brefvens yttre form på den tiden anföra vi följande. Nästan alla bref skrefvos på fint, ofta guldkantadt papper. Formatet var i regeln kvart, stundom ännu större. Derjemte begagnade man sig, isynnerhet vid intim, snabb brefvexling, alt mer af biljetter, som för det mesta utgjordes af linierade blad i oktavformat.

Datum utsattes efter behag i början eller i slutet af brefvet. Det första sättet var mera brukligt och motsvarade bättre brefetiketten. För adressen bestämdes vanligen den fjerde, toma sidan, dock förekom det, liksom redan tidigare, också ofta, att man använde ett skildt omslag, som för hvar gång enkom förfärdigas. Ännu oftare voro brefven ombundna. Till förseglingen hade hvar-

ochen sitt eget sigill. Adressen lydde vanligtvis: „Till NN. i N.; många skrefvo efter franskt sätt: „Herr Herr N.“

När man jemför sättet, hvarpå denna tids menniskor i sina bref meddela sig med hvarandra, med det förra århundradets sätt, så får man se, att menniskorna kommit hvarandra närmare, att de känna varmt för hvarandra och hysa ett lifligt intresse för sina medmenniskor och deras tänkesätt. Man hörde dåförtiden på ingenting så gerna som på skildringar af skilda personers karaktärer äfven, om man als icke kände dem. Likaså talade man mycket om sina egna känslor och själstillstånd. Detta gjordes med utomordentlig öppenhjertlighet och blindt förtroende. Goethe berättar om den tiden „att det bland menniskor herskade en sådan allmän öppenhjertlighet, att man icke kunde skrifva till någon enskild utan att tillika betrakta det som riktadt till flere personer. Man ransakade sitt eget och andras hjertan“. Detta återspeglade sig också i brefven Tydligast framträdde denna allmänna öppenhjertlighet uti bref emellan vänner. Tillochmed blef förhållandet mellan de båda könen mera otvunget under det 18:de århundradet. Ingen fann uti vänskap emellan män och kvinnor någonting ovanligt. Man närmade sig också lättare hvarandra nu.

Men det 18:de århundradets anda bragte äfven de skilda ständen mera tillsammans. Isynnerhet var det medelklassen som mer och mer blef medveten om sin andliga makt och sitt inflytande samt återvan den förlorade sjelfaktningen. Menniskan kom menniskan närmare, och det började en ny förbindelse mellan de höga och de låga. Furstar inläto sig nu ofta i brefvexling med framstående män af borgareståndet, hvarmed de gåfvo dem ett företräde, som engång egts endast af presterskapet jemte politiker och militärer. Och *Sturm- und Drangperioden* bragte den varma vänskapen mellan Karl August och Goethe till mognad.

Det konventionela tvånget som hittils beherskat allas brefvexling, äfven deras, som stodo hvarandra ganska nära, hade blifvit fullkomligt afskaffadt. För den vänskapliga korrespondensen fans det inga gränser mera. Dock hade icke all etikett försvunnit från det 18:de århundradets brefvexling. Gentemot främlingar, isynnerhet då dessa innehade rang och titlar eller annars voro högstälda personer, måste man äfven på den tiden bevara en artig och formell ton. Artigheten hade dock icke mera den karaktär af kryperi och servilitet, som den hittills haft. Ännu år 1822 skrifver Lenz till Goethe: Excellentissime, Högvälborne och Höglärde Herre, Stormäktige Herr Statsminister, Geheimeråd och President, Nådige Herre!“ Likaså var den höfliga slutformeln nödvändig. Man bibehöll också liksom ännu i dag en stor del form och konvention vid korrespondens med hvar andra.

Vid medlet af det 19:de århundradet fick det offentliga lifvet en alldeles annan betydelse. Framför alt hade året 1848 med sina omstörtningar haft ett mäktigt inflytande på tänkesätt och känslor. Känslan undanträngdes af det rastlöst uppåtsträfvande förståndet, de filosofiska samtalen, den exakta vetenskapen. Literatur och teater kunde icke mera upp-

rätthålla sin gamla ställning gentemot politiken och kammardebatterna. Och sålunda försvinner småningom det gamla brefvet. Tiden har blifvit prosaisk, idealerna vika skygt för den materiela tidsandan.

Å andra sidan så tilltog korrespondensen under den nya tiden ofantligt. Omhvälfningen uti kommunikationsmedlen betingade tillika en förändring af hela lefnadssättet; jernvägarne, ångfartygen, och telegrafen hundra- och tusenfaldiga vår existens i jemförelse med de tidigare århundradena. En rastlös oro karaktäriserar vårt lif. Och nutidens raskt lefvande menniskor hafva hvarken tid eller lust att skrifva bref, sådana som brukades i det sista århundradet.

(Archiv für Post und Telegraphie.)

Tyska post- och telegrafväsendets utveckling under de senaste 25 åren.

Minnesblad öfver 25 åriga existensen af ett enigt post- och telegrafväsen i Tyskland, utgifna af postinspektor J. Jung.

X. Postens värksamhet för allmänna statsändamål, det gemensamma bästa och socialreformen.

Enligt hvad vi i det föregående framhållit, gifves det knappast en enda värksamhetskomplex inom statsförvaltningen, som skulle hafva undergått en så hastig och regelbunden utveckling eller i sig upptagit en sådan fullhet af nya sträfvanden och resultat som förvaltnings- och trafikväsendet inom post och telegraf, betraktade såsom rena statstrafikanstalter. En trafikutveckling utan like, växlande fordringar och ökade anspråk å ena sidan, den fostrande idén och den omgestaltande handen å den andra kräfva af samhällsorganismen det fullaste mått af oinskränkt och oförtruten värksamhet för trafikens ändamål: förvaltningens egentliga, författningsenliga bestämmelse. Om post- och telegrafinstitutionerna utöfver sin egentliga uppgift blifvit värksamma befordrare af äfven fjärmare statsändamål eller vetenskapliga och tekniska syften, så bär detta blott vittne om vidden af deras betydelse och värkningar,

Hvad som i synnerhet gör posten egnad att jämte sina speciella syftemål befordra äfven allmännare intressen, är dess egenskap af enda anstalt, som genom öfver hela landet spridda och allmäntillgängliga organ räcker handen åt hvarje bygd och träder i den mångsidigaste och intimaste beröring med alla folk- och samhällsklasser, med allmänna myndigheter och institutioner såväl som den enskilde individen. Af dubbel betydelse

måste dessa företräden hos en förvaltningsbranche vara för det unierade riket, hvari den nyfödda politiska enheten påkallade en sådan mångfald reformer och en så omfattande lagstiftning. Men då den vidgade uppfattningen om statens uppgifter i nationalekonomiskt och socialpolitiskt hänseende öppnat en ny aera af allmän värksamhet för statens intressen, så måste posten på många områden blifva den värkställande armen för politiska, administrativa och sociala ändamål.

Såsom varande en anstalt med ett betydande antal stora allmänna kassor, i hvilka f. n. i det närmase tio miljarder mark kontanta penningar årligen omsättas, var riksposten i främsta rummet kallad att vid det stora politiska föreningsvärket betydelsefullt ingripa på myntreformens område. Så har rikspostförvaltningen förutom befordran af de öfvermåttan talrika sändningarna af myntmetaller och prägladt nytt mynt emellan myntorterna och hufvudstatskassan eller landskassorna inlöst och utväxlat inemot 1000 miljoner mark gammalt mynt, banknoter och landskassasedlar.

Äro posten och telegrafen sålunda i främsta rummet trafikanstalter, förmedlare af den materiella och andliga kommunikationen, tjäna de därnäst vissa statsrättsliga ändamål och bilda de vidare en betydande faktor inom vetenskap och teknik, befordrande dem, spridande och nyttiggörande deras resultat i vida kretsar, så afse dock alla dessa funktioner blott ett enda stort slutmål nämligen kulturutvecklingens och den allmänna samhällsvälfärdens befrämjande. Genom en fri, likformig, billig och utvecklad trafik tillgodoser postförvaltningen dessa allmänna intressen, men erbjuder därjämte i sin egenskap af arbetsgifvarinna ett lönande förvärf åt de folklager, som sucka under trycket af bekymmer för sin bärgning. Frånsedt de arbetskrafter, som de enklare tjänstefunktionerna göra af nöden, erhålla tusental arbetare förtjänst i postens och telegrafens vidsträkta rörelse: vid uppförande och iståndsättande af trafikbyggnader, vid forsling och transport, vid tillvärkning af utensilier och tjänsteförnödenheter, vid maskinarbeten, byggnad af underjordiska och öfriga telegrafledningar, i fabrik, värkstäder o. s. v. Så t. ex. hafva sedan post- och telegrafvärkens förening icke mindre än 1 $^1/_2$ miljon telegrafstolpar af träd och allenast för telegrafnätets utvidgning 841000 trädstolpar, 65290 järnståndare, 3800000 isolatorer, 3800000 isolatorstöd, 18,2 miljoner kg. järn- och ståltråd samt 1,02 miljoner kg. kopparbronstråd varit af nöden. Forsthushållningen och industrin hafva funnit riklig afsättning, den arbetande befolkningen vidgad arbetslägenhet, och sålunda har post- och telegrafförvaltgen blifvit ett kraftigt stöd för det allmänna förvärfslifvet; den har i sin mon bidragit till lösningen af tidens sociala uppgifter.

I och med denna synpunkt komma vi till en ny serie uppgifter, som f. n. tillfalla rikspost- och telegrafförvaltningen. Denna del af förvaltningens utomordentliga uppgifter sammanfaller med statsidéns fortskridande utveckling i Preussen och riket och de utpräglade nya åskådningssätten inom lagstiftningen an-

gående statens bestämmelse i privatekonomiskt och socialt hänseende.

Med bjärta drag framträder året 1881 i den sociala utvecklingens annaler. Med detta år begynte nämligen i Tyskland en ny grundsats vinna afgjordt erkännande, den nämligen, att den arbetande befolkningens ekonomiska ställning bör genom lagstiftningen och delvis äfven finansiell medverkan från statens sida förbättras. Praktiska sträfvanden i denna riktning hafva äfven såsom bekant gifvit upphof åt en mängd socialpolitiska lagar, hvilka vi sammanfatta i begreppet *socialreform*. Hit hörda försäkring för sjukdoms- och olycksfall, ålderdom, invaliditet m. m. Om än jämte de privatekonomiska rörelserna äfven alla statsvärk i anseende till en del af sin personal äro delaktiga häri, så har likväl i lagstiftningens egentliga bränpunkt posten blifvit den förmedlande hand, genom hvilken de enskilda finansiella hjälpåtgärderna lända de försäkringsberättigade till del. Att såväl postförvaltningen i sin helhet som de enskilda postanstalterna härigenom tillskyndats en betydande arbetstillskott på ett för det egentliga trafikväsendet främmande område behöfver ej närmare utvecklas.

I hvilken skala rikspostförvaltningens tjänster i och med olycksfallsförsäkringslagens utsträckning samt införandet af lagen om ålderdoms- och invaliditetsförsäkringar tagas i anspråk för socialpolitiska ändamål och hvilka omfattande, i deras utveckling oöfverskådliga uppgifter redan nu lösas af postförvaltningen, bevisar bland annat den omständigheten, att postanstalterna under året 1891 afsatte 374,816,964 st. försäkringsmärken, representerande ett kapital af 78,213,994 mark, att vidare de förskottsvis utbetalade olycksfallsförsäkringarna, hvilka utgjorde

1886	1,429,577	mk.,
1887	5,153,804	„
1888	8,351,412	„
1889	12,444,033	„
1890	17,298,615	„

år 1891 stego till 22,492,790 mark äfvensom att sistnämda år samtidigt mer än 13 ½ miljoner mark i ålderdoms- och invaliditetsförsäkringar d. ä. sammantaget i det närmaste 36 miljoner mark utbetalades i små poster. Härtill hafva för olycksfallsförsäkringar 2,523 särskilda afräkningar med 182,969 afräckningsposter, för ålderdomsförsäkring 288 afräkningar med 116,029 poster, tillsammantaget altså 2811 afräkningar med 298,998 afräkningsposter erfordrats.

Sålunda har postens värksamhet för allmänna statsändamål, hvilken härtils framträdt blott i spridda drag, efter hand vunnit en bestämd, organisk gestalt. I ständigt nya former möter oss posten, alstrande lif och blomstring; och dessa nya värkningsformer, hvilka bilda resultatet af seklers utvecklingsarbete, vittna vältaligt om den nya tidens anda och civilisatoriska sträfvanden. Ej allenast i egenskap af trafikmedlare utan äfven såsom den sociala utvecklingens främjare är posten mänsklighetens välgörare och vän.

Ny verksamhetskrets för postanstalterna.

Postanstalterna börja spela alt större och större roll i hvardagslifvet. Icke dermed nog, att de uppfylla sina direkta och i och med detsamma ganska viktiga åligganden, afsändningen af all slags korrespondens, börja postanstalterna äfven att tjena såsom förmedlare emellan arbetare och arbetsgifvare vid förfrågan på arbete. Initiativet har blifvit taget af poststyrelsen i storhertigdömet Luxembourg, i det nämnda styrelse tillkännagaf sistlidet år sin afsigt att tillhandahålla annonser om förfrågan på arbete å postanstalterna. Ändamålet af detta intressanta system, som lofvar mycket i framtiden, består i följande. Annonserna indelas i tvänne kategorier: den allmänna, omfattande hela territoriet af storhertigdömet, och den lokala. I förra fallet skola arbetsgifvarene och arbetarene anmäla sina anbud å postkontoret i staden Luxembourg, antingen mundtligen eller skriftligen medelst brefkort, som frankeras efter taxan. Öfver efterfrågningarna och anbuden föres en skild förteckning, „allmän index“, hvilken slutas dagligen efter ankomsten af sista posten. Under natten tryckes denna förteckning i behörigt antal exemplar och öfversändes följande morgon till alla postanstalterna för omedelbart anbringande på allra lämpligaste stället. Vid bruket af det andra systemet adresserar man anbuden och efterfrågningarna icke till staden Luxembourg, utan till chefen för resp. distriktet, som dagligen låter skrifva en förteckning och upphänga den å ortens postanstalt. I bäggedera fallet förblifva förteckningarna utställda, tills anmälan har kommit om, att efterfrågningen eller anbudet har blifvit realiseradt. Arbetsgifvarene och arbetarene ingå sjelfva sins emellan utan förmedling från postkontorets sida öfverenskommelserna. I händelse personen, som har afgifvit annonsen, bor å en ort, der det icke finnes någon postanstalt, underrättas han genom den närmaste postanstaltens försorg medelst ett särskildt notifikationskort om, till hvilka resultater hans anbud har fört. Emottagaren skrifver svaret och returnerar kortet till postanstalten. Hela utgiften utgöres endast af betalningen för två brefkort, hörande till anbudet och efterfrågningen.

Ett originelt sätt att få postomkostnaderna förminskade.

Till handelsministeriet i Österrike-Ungern har inlemnats ett projekt om, huru priset på 2 kreuzers postblanketter kunde fås nedsatt till 1 kreuser. I Ungern har

man åstadkommit detta på följande sätt: det har bildat sig ett bolag, som uppköper postblanketter till 2 kreuzer, låter trycka på dem några mindre annonser, dock så att det återstår ännu utrymme äfven för bref, och säljer desamma sedan till ett pris af 1 kreuzer per stycke. Balansen betäckes genom annonserna.

Sen befordran af bref.

Det händer icke sällan, då någon person ofta byter om sin vistelseort, att brefvet efterskickas efter adressaten en längre tid, tills det kommer i dennes händer. I England, berättar „Westminster Gazette“, fick en gentleman i Glasgow härom dagen också från en engelsk stad Bishombreagges af sin fästmö ett bref, som hade varit på vägen jämt fyra år. Adressaten hade vid den tiden begifvit sig utomlands för att kurera sin helsa, och brefvet följde efter honom, i det detsamma sändes hit och dit, utan att adressaten påträffades. Slutligen blef brefvet returneradt till Bishombreagges, hvarifrån det ånyo afsändes efter sin första adress och blef emottaget af adressaten.

Bruket af sigillack i Frankrike.

I Frankrike begagnar man sig ännu mycket af lack till försegling af bref, hvarvid lackets färg kan variera efter brefvets innehåll. Hvita lacket användes till bref, som innehålla meddelanden om vigningar, det svarta till dödens budbärare, det röda till affärsbref, det chokoladfärgade på inbjudningsbref till middagar, banketter o. d.; det rubinfärgade lacket brukas till bref, som vexlas emellan förlofvade; vännerna använda i sin korrespondens det gråa lacket.

Helsingfors, Kejserliga Senatens tryckeri, 1894.